

OČRT

Tekst* je osnutek daljšega teksta »The Edge of Between«. Zato je sleherno vrstico treba gledati kot stran teksta.

Pogosto omenjajo, da je modernizem izpeljal svoje principe iz Heglove filozofije.⁴⁸ V tej tezi se fundamentalni principi, razgrnjeni v Heglovih *Predavanjih o estetiki*, razvijajo v pogoje modernističnega presekanja s klasično tradicijo. Posebnega pomena je bil osrednji koncept metafizične dialektike, iz katere so se razvila dialektična nasprotja, kot so »forma in funkcija«, »struktura in ornament«, »figuracija in abstrakcija«. Dejstvo, da v arhitekturi danes ti termini vztrajajo ne da bi jih prevpraševali, brez kritičnih pretresov, kaže, da je prijem metafizike trdno v sedlu. Če gledano nazaj, je jasno – ne glede na novosti imaginarija ter radikalnih intencij socialnega programa – da je bilo modernistično proklamirano (pre)sekanje vezi iluzija; modernizem je ostal trdno znotraj kontinuitete klasične tradicije. Medtem ko so bile forme res videti drugač(n)e, so pogoji in način, s katerim so se uveljavile, itd., kako so kazale svoj intendirani pomen, izhajali iz arhitekturne tradicije. V drugih disciplinah, še posebej v znanosti in filozofiji, je že od srede devetnajstega stoletja sem prišlo do ekstremnih sprememb v substantivni formi, metodi produciranja pomena. Danes se je kozmologija, ki artiklura razmerja med človekom, bogom in naravo, premaknila daleč stran od striktur Heglove dialektike. Nietzsche, Freud, Heidegger, nazadnje Jacques Derrida, so prispevali k dramatični transformaciji misli in konceptualizaciji človeka in njegovega sveta. Pa vendar, le malo naboja te transformacije je utrla svojo pot v sodobno arhitekturo. Medtem ko sta znanost in filozofija kritično pretresali svoje osnove, jih arhitektura ni. Arhitektura je ostala zanesljiva v osnovah, ki jih je izpeljala iz filozofije in znanosti, in obe sta jih razglasili za nevzdržne z internim prevpraševanjem, ki ju karakterizira. Danes ostajajo temelji teh disciplin bistveno negotovi. Zato moramo pretresti, ali so temelji arhitekture tudi negotovi. Arhitektura tega vprašanja nikdar ni artiklurala; odgovora tudi ne.

To je zato, ker arhitektura nikdar ni imela primerne teorije modernizma, ki bi razumela, da je sklop idej, ki se ukvarja z intrinzično negotovostjo in odtujitvijo modernega stanja. Arhitektura je vselej verjela, da temelji za njen modernizem ležijo v gotovosti in utopični viziji znanosti in filozofije devetnajstega stoletja. Danes te vizije ni mogoče obdržati. Vse spekulativne in umetniške discipline – teologija, literatura, slikarstvo, film, glasba – so se tako ali drugače spoprijele s to razgradnjo temeljev. Vsaka od njih je rekonceptualizirala svet na svoj način, kar bi lahko imenovali posthegeljanski pogoji. Kar so poimenovali postmodernizem v arhitekturi, vsiljiva nostalgija za izgubljeno avro avtentičnosti, resnice, originala, se je še posebej ognilo tej res pomembni nalogi.

To lahko imamo za poslednjo utrdbo individualnega dizajna, predanost avri avtentičnega, originalnega, resničnega. Rezultat arhitekturnega postmodernizma je bila masovna produkcija objektov, za katere se dela vtis, da niso masovno producirani.⁴⁹ Tako postmodernizem uničuje lastno bistvo, svoj *raison d'être*; postal je orodje estetizacije banalnega.

Vprašati moramo torej, zakaj se arhitektura tako težko premika v posthegelovsko polje? Odgovor: zato, ker je arhitektura preprosto najtežja disciplina za dislokacijo; bistvo njene aktivnosti je, da locira. Arhitektura, v zavesti javnosti, je struktura realnosti, prezenca, objekt(iv)nost. Dejansko gre za zadesti in malto, hišo in dom, zavetje in zajetje/zaobjemanje. Arhitektura o težnosti ne špekulira; dejansko dela za in proti njej. Zato je objekt prezenca – znotraj pogojev realnosti – tradicionalno je bila prisiljena simbolizirati te pogoje, simbolizirati svoje funkcioniranje kot omogočanje zavetja in za(obj)etja.

Arhitektura je pred težko nalogo; dislocirati to, kar sama locira. To je paradoks arhitekture. Zaradi imperativa prezenca [obstaja] pomembnost arhitekturnega objekta, da ga izkušamo tu in zdaj – arhitektura se sooča s tem paradoksom kot nobena druga disciplina.

Očitno je arhitektura vezana na fundamentalne pogoje zavetja. Zavetje moramo razumeti fizično in metafizično. Obstaja/eksistira v obeh svetovih – v svetu realnega in v idejnem svetu. To pomeni, da arhitektura operira tako kot pogoj [*condition*] prezenca kot pogoj absence.

Arhitektura je v svoji neprestani nostalgiji vselej iskala avtentičnost, ne da bi se tega zavedela, zatajala je bistveni aspekt absence, ki operira znotraj nje. Potemtakem so tradicijo arhitekturne prezenca in objekt(iv)nosti vselej jemali kot naravno – kot naravno reprezentacijo človeka in njegovega porekla. To so dosegli s

formalnim jezikom, ki so ga prav tako jemali naravno. Steber in prečnik, arkada in lok, kapitel in plinta, na primer, – za vse so mislili, da so v arhitekturi naravno, po naravi. Zato je postmoderna nostalgija poskušala vrniti arhitekturo k njeni »resnicoljubnosti«; k »resnicoljubju«, »naravni« dediščini. Da bi kljubovali temu nagibu, je mogoče predlagati arhitekturo, ki sprejema nestabilnosti in dislokacije, ki so danes dejansko resnica, ne zgolj sen izgubljene resnice.

Ideja, da mora biti arhitektura v tradiciji z resnico, da mora reprezentirati njeno funkcijo zavetja, da mora reprezentirati dobro in lepo, kar konstituira primitivno in nezapaženo represijo. Dejansko je to resnica nestabilnosti, ki so jo zatajevali. Dejansko, če je arhitektura konvencija, ni nikakor »naravna«, saj so druge resnice, ki jih lahko predlaga, poleg »naravne« resnice klasičnega objekta. Šele ko arhitektura dislocira idejo naravne resnice, odpravi/poniža represijo, ki ji jo je zadal koncept »naravnega«, in pomensko vstopi v posthegeljanski projekt.

Ta represija torej korenini v vztrajnosti domnevne brezvrednostne narave tipoloških kategorij arhitekture in njene intrinzične hierarhičnosti. Vsekakor ni ekvivalence med strukturo in ornamentom; ornament dodajamo strukturi. Ni ekvivalence med figuro in osnovo, lik je dodan primordialni osnovi. Vsak od pogojev dialektičnih nasprotij nosi intrinzično vrednost – struktura je dobra, ornament slab. Da bi arhitektura lahko vstopila v posthegeljansko stanje, se mora odmakniti od strogosti in strukture vrednosti teh dialektičnih opozicij. Na primer, lahko bi razpustili tradicionalno opozicijo med »strukturo in dekoracijo«, »abstrakcijo in figuracijo«, »likom in osnovo«, »formo in funkcijo«. Arhitektura bi lahko začela raziskovati »vmesje« teh kategorij.

Taka arhitektura ne bo več iskala ločevanja, separacije kategorij, hierarhije vrednot ali tradicionalnega sistema klasifikacije funkcionalne in formalne tipologije, namesto tega bo poskušala te in druge strukture zamegliti. Ideja zameglitve, zabrisanja [*blurring*] ni nič manj rigorozna, manj racionalna, priznava iracionalno(st) racionalnega. Danes lahko to zabrisanje vidimo v slikah Davida Salla,⁵⁰ fotografijah Cindy Sherman.⁵¹ Zabris se pojavi med »lepim in grdmi«, med »čutnim in intelektualnim«, obenem raziskuje lepo v grdem in grdo v lepem.

Kaj je to »vmesje«, ta »vmesnost« arhitekture? Če arhitektura tradicionalno locira, potem ta »biti vmes« pomeni, da je vmes, med krajem in nekrajem. Če je arhitektura je tradicionalno govorila o »topos(u)«, to je o ideji kraja, je torej »biti vmes« iskati »atopos«, atopijo znotraj toposa. Precej ameriških modernih mest so primeri atopije. Danes žele arhitekti atopijo zanikati in restavrirati topos osemnajstega stoletja, privedi nazaj stanje, ki ga več ni, ga ne more več biti. Kaj je torej prava vrednost re kreacije vasi iz osemnajstega stoletja v Los Angelesu ali Houstonu?

Enako – lekcija modernizma danes nič manj ne sugerira, da toposa prihodnosti ni. Novi topos je danes treba najdi z raziskovanjem neizogibne atopije sedaja [*now*], sedanosti. Ta obstaja – ne v estetični nostalgiji banalnega, temveč med toposom in atopijo.

Da bi to dosegli, moramo kritično pretresti način, kako se danes manifestira pomen. Kakor v drugih disciplinah – teologiji, filozofiji, znanosti – mora arhitektura svoje resnice natančno umestiti, še posebej resnico tradicije arhitekturne reprezentacije.

Od Aristotela je resnica pogojevala metaforo. Metaforo razumemo kot utemeljevanje na relaciji referenta do resnice znanega. Seveda je mogoče uporabiti druge retorične trope in torej prevprašati status metafore. *De facto* gre za retorični trop, poimenovan »katahreza«, ki nagovarja to »vmesje«. »Katahreza« zareže v resnico in omogoči, da pogledamo v to, kar resnica zataja. Resnico in metaforo lahko ponovno razpremo, a ne tako, da ju zavrzemo, ampak se napotimo vanju,

* »Blue Line Text«. Prvič izšel leta 1988 v *Architectural Design* 58, July/August, 6–9. Prim. *Inside Out*, 234–237.

48 Prim. Karl Boetticher: »Princip heleničnega in germaničnega gradbenega načina glede na prenos v gradbeni način naših dni: slavnostni govor z dne 13. marca 1846«. *Apokalipsa* 235/236 (2019), 123–150.

49 Prim. Peter Trawny: *Tehnika.Kapital.Medij*. Ljubljana 2022. (Op. prev.)

50 <http://www.davidsalstudio.net/>

51 <https://www.moma.org/artists/5392>

kritično pretresemo njuno strukturo. Tafuri pravi, da gre za dve vrsti arhitekta: čarovnik in kirurg. Danes je treba biti kirurški: zarezati v metaforo, da odkrijemo katahrezo, zarezati v atopos, da razkrijemo novi topos.

Gre za dve stanji katahreze in atopije, ki sta v samem srcu arhitekta: arabeska in groteska. Arabeska je med figuracijo in abstrakcijo, med naravo in človekom, med pomenom in formo. Tradicionalno so jo omejili zgolj na dekorativno rabo, lahko pa bi predlagali, da v arabeski najdemo strukturo ali pa vsaj stanje [*condition*] med strukturo in dekoracijo.

Podobno – groteska, njene korenine so blizu arabeski; lahko jo uporabimo, da raziščemo vmesje. Ni naključje, da dela Shermanove ali Salla pogosto označijo za grotesko. V *Zgodbah arabeske in groteske* Edgarja Allana Poea – je hiša duhov osrednja podoba. To ne pomeni, da naj dobesedno gradimo obsedene hiše ali da naj romaniziramo kvaliteto preganjanja. Naj raje podčrtamo poetični potencial, današnjo možnost za arhitekturo »vmesja«.



SEDMI TRANSKRIPT

JACQUES DERRIDA, PETER EISENMAN, JEFFREY KIPNIS, New York, 27. oktobra leta 1987*

PETER EISENMAN (PE) Ta večer naj ne bi bil prelahka situacija za vas. Poskusili bomo z nekaj nelagodja. Govorili bomo o arhitekturi in o tem, kaj je bilo pri projektu⁵² prav in kaj narobe. Ubogi Jacques se mora tu soočiti z ne(u)godno situacijo: študentje arhitekture, ki se spopadajo s filozofom, in *vice versa*. Eden od zanimivih aspektov je, da se arhitekti danes s teorijo ne ukvarjajo zares. Teorijo dejansko ponižujejo, saj menijo, da se s tem zanje ubadajo filozofi. Dejansko, ideje za tem diskurzom se vselej opirajo na filozofijo. Kar je zanimivo glede najinega skupnega dela, je, da pravzaprav ne gre za to. Nisva občutila tesnobe ob skupnem delu. Zadnjič smo bili na Jacquesovem ozemlju, v Parizu. Moral sem govoriti, Jacques je izoblikoval nekaj, kar imenuje »*cordon sanitaire*«, zoper moje pariške obrekovalce. Rekel bi, da je mnogo najinih obrekovalcev, mojih in njegovih, v Parizu, saj jih na tej strani oceana poznam zelo malo. Zato se danes ne čutim obvezanega, da moram sedeti poleg njega na odru, na podestu, kar je on storil zame. Namesto tega bom sedel v prvi vrsti in upal, da boste zelo velikodušni in zelo odzivni glede dejstva, da gre za čudovito izkušnjo, da je prišel v *Cooper Union*⁵³ in želi biti z arhitekti. Mislim, da gre morda za enega od prvih obiskov arhitekturne šole. **JACQUES DERRIDA (JD)** Za povsem prvega. **JD** Res je prvič. Zame je, gre za nekaj zelo ponižnega, da sem pred arhitekti in govorim o arhitekturi, česar ne bom storil. Verjetno boste ugotovili, da se bom ognil tej temi. Vseeno ... predolgo bo. Dome-njeni smo bili, da dobim vaša pisna vprašanja vnaprej, dejansko sem jih dobil šele zdaj. Odkrivam torej sklop dvajsetih vprašanj, in zdaj, ko jih berem, sem rekel Petru: »Tvorijo program dvoletnega seminarja.« Kaj bomo torej storili? Naj sledim enemu od teh vprašanj ali so še druga vprašanja? **JEFFREY KIPNIS (JK)** Mislim, da gre v enem od vprašanj za delo s Petrom, kako so vas vključili v projekt, so se vaše misli o arhitekturi spremenile? **JD** Prvi dan, ko sva se s Petrom srečala, da bi delala skupaj, sem mu zastavil dve začasni trditvi: na tujem ozemlju sem, v arhitekturi, govorim tuj jezik, angleščino, in to dela moja udeležba dokaj nelahko ... težavno, morda celo nemogoče. Prav sem imel. V arhitekturi nisem napredoval. Tudi moja angleščina se ni izboljšala. Kaj ste vprašali? **JK** Bolj splošno, kakšen je odnos med filozofijo in arhitekturo? Začne se z vprašanjem, ali ste se vi spremenili, se vaša filozofija spreminja? **JD** Začenjam z brutalno izjavo o mojem odnosu do filozofije. Prvič, če me vidite kot filozofa, ki je slučajno naletel na arhitekturo, je to prva zmot-a. Kar sem delal pred srečanjem s Petrom Eisenmanom, ni bila filozofija. Seveda sem šolan filozof. Učil naj bil zgodovino filozofije na ustanovah v Franciji. Vseeno pa tega, kar nameravam početi, strogo vzeto ne moremo imenovati »filozofija«. Kar imenujemo »dekonstrukcija«, je nekaj, kar nagovarja filozofijo, ni pa del filozofije. Gre za stil spraševanja, prevpraševanja filozofije, njenega porekla, njenih meja, filozofskih aksiomov. Ni pa filozofija, ali pa ni, strogo vzeto, filozofski diskurz. Ne glede na to, moj poglavitni interes je bil v filozofiji in v odnosu do filozofije. Kar sem počel do zdaj, je bilo, da sem zbiral [*adding*] filozofe in pisatelje, literaturo in filozofijo, in poskušal izoblikovati vprašanja, ki jih imenujemo vprašanja dekonstrukcije ... s tega stališča sem mislil, da sta arhitektura in filozofija na isti strani. Če nisem filozof in ... dekonstruiram filozofijo ... arhitekt pa tudi nisem. Ne samo zato, ker nisem šolan arhitekt, marveč zato, ker sem videl, da ima [*sharing*] arhitektura, kot

Zahodna tradicija, iste premise, iste domneve, iste aksiome, kot recimo tako: kot filozofija ali metafizika kot celota. In tako tudi dekonstrukcija, seveda precej hitim, dekonstrukcija, če kaj takega obstaja in če je enotna, kar je zame problematično. Če je enotna in je obenem dekonstrukcija filozofije, Zahodne tradicije filozofije, in dekonstrukcija arhitekture, tega, kar imenujemo arhitektura. Nazor, pojem temelja, pojem sistema, hierarhije, načini reprezentacije, relacija do koncepcije prostora, prebivanja, kulture, v kateri arhitektura temelji, vse to naj bi dekonstrukcija prevprašala. Dekonstrukcija ni le način prevpraševanja, postavljanja vprašanj, saj je vprašanje vprašanja tudi tema dekonstrukcije. Ali pa vsaj prostor transformacije ali dekonstrukcije. In sploh, sama beseda dekonstrukcija ima v sebi nekaj arhitekturnega. Kaj je dekonstrukcija? Je zgolj način razstavitve, razstavljanja stavbe? V tem primeru arhitekturne zgradbe Zahodne filozofije, Zahodnega jezika, Zahodne kulture etc. Ko si enkrat restruktural, uničil, razstavil plasti teh stavb in organiziranost teh stavb, potem končno odkriješ to, kar naj bi bili temelji. Zemlja, podpora, temelji te zgradbe. Ne! Prav to je shema, ki jo je treba dekonstruirati. To je gesta, ki bi rada razkrila gola tla stavbe. Ko si dekonstruiral, boš končno naletel na ali se soočil ali izključil to, kar so tla zgradbe. Če gre za metaforo, kar bi sam imenoval fundacij-sko metaforo, je arhitekturno gledano vprašanje to, kar prevprašujemo. Nasprotje med globino in površino, med utemeljevalnim in utemeljenim. Arhitekturna metafora je v filozofiji [torej] zelo močna. Pa ne zgolj v obliki razlik, diferenc med temeljem, osnovo in površino, ampak tudi v formah razlik, diferenc med *arhé*, kar je začetek principa in kar prihaja od forme. *Arhé*, v Platonovi določitvi, prispevku o filozofiji, je iskanje premis. Ti principi so torej shema, ki jo poskušam prevprašati, dekonstruirati. Torej dekonstrukcija filozofije naj bi obenem bila dekonstrukcija arhitekturne metafore, ki je jedro, srce filozofske in arhitekturne tradicije, ki je vseh-skoz filozofska. Podreditev, subordinacija arhitekture filozofskim ciljem, religioznim ciljem, političnim ciljem, politični cilji pa so filozofski cilji. Prevprašujemo vse te zadeve skupaj. Sem se torej nagibal k misli, da arhitektura ne spada v dekonstrukcijo? Nasprotno, seveda nimam arhitekturne zanesljivosti, gotovosti, kar se razume samo po sebi, vendar v principu mislim, da arhitektura dekonstrukciji ne bi nasprotovala, se ji ne bi upirala. In to naj bi bila glavna tarča dekonstrukcije. To so bile moje predpostavke v določenem trenutku. Potem pa nekega dne, moram povedati to zgodbo, nekega dne, vse v mojem življenju se začne s telefonskim klicem, nekega dne me je poklical Bernard Tschumi.⁵⁴ Povedal mi je, veš, nekaj arhitektov se zanima za to, kar delaš, in bi jih zanimalo delo pri projektu s teboj, s prijateljem Petrom Eisenmanom, slavnim arhitektom. Seveda sem bil zelo začuden, in ker sem

* »Transcript Seven« V: *Chora L Works, Jacques Derrida and Peter Eisenman*. Urednika Jeffrey Kipnis, Thomas Leaser. Monacelli Press, New York 1997, 104–124.

52 »La Villette«; <https://lavillette.com>; <https://archidose.blogspot.com/1999/02/parc-de-la-villette.html>.

53 <https://cooper.edu/welcome>; https://en.wikipedia.org/wiki/Cooper_Union.

54 <http://www.tschumi.com/>